

Ks. Stanisław Witkowski MS
UPJPII, Kraków

TYTUŁ „SYN CZŁOWIECZY” W CHRYSOLOGII MARKOWEJ W ASPEKTCIE CIERPIEŃ JEZUSA

4

Chrystologia Markowa ma charakter początkowy. Marek zawarł ją szczególnie w trzech tytułach, którymi określił Jezusa: Syn Boży, Mesjasz oraz Syn Człowieczy. Tytuł „Syn Boży” występuje u Marka cztery razy (1,1; 3,11; 5,7; 15,39). Należy zwrócić uwagę, że pojawia się on na początku Ewangelii (1,1) oraz przy jej końcu, w wyznaniu setnika: „prawdziwie ten człowiek był Synem Bożym” (15,39). Miejsca te tworzą inkluzję, czyli zamknięcie i podkreślają, że treścią Ewangelii jest Jezus – Syn Boży.

Tytuł „Mesjasz” pojawia się w Ewangelii Markowej siedem razy (1,1; 8,29; 9,41; 12,35; 13,21; 14,61; 15,32), mniej niż u pozostałych synoptyków (Mt – szesnaście razy; Łk – dwanaście razy), ale za to w samym centrum Ewangelii (por. 8,27-30).

Natomiast tytuł „Syn Człowieczy” odnajdujemy u Marka czternaście razy i zauważamy, że przenika całą jego Ewangelię (por. 2,10.28; 8,31.38; 9,9.12.31; 10,33.45; 13,26; 14,21bis.41.62). Jest w niej najczęstszym określeniem Mistrza z Nazaretu. Dostrzegamy go między innymi w kontekście dramatu misji Chrystusa, czyli w trzech pouczeniach dotyczących męki, śmierci i zmartwychwstania Jezusa (por. 8, 31-33; 9,30-32; 10,32-34).

PIERWSZE POUCZENIE (MK 8,31-33)

Greckie ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου („Syn Człowieczy”) jest dosłownym tłumaczeniem aramejskiego terminu בַּר אֱנָשָׁא lub בַּר אִנְשָׁא, który pierwotnie oznaczał człowieka¹. Jezus posłużył się tym określeniem, aby opisać swoje człowieczeństwo naznaczone ekstremalnym cierpieniem.

Wśród synoptyków jedynie Marek podkreśla, że słowa Jezusa dotyczące dramatycznego losu Syna Człowieczego i skierowane do uczniów są pouczeniem. Nie chodzi zatem o zwykłe mówienie, udzielenie informacji, ale o autorytatywne nauczanie² (por. Mk 1,22), które ma kształtować życie ucznia. Wyjątkowość tego pouczenia potwierdza czasownik διδάσκειν („nauczyć”, „wyjaśniać”), który często występuje w dziele Markowym, ale prawie nigdy nie podaje treści Jezusowego nauczania. Mk 8,31 stanowi w tym względzie jeden z rzadkich wyjątków.

Pierwsze pouczenie na temat losu Jezusa rozpoczyna się słowem δεῖ („trzeba” – por. także Mt 16,21; Łk 9,22). „Trzeba, aby Syn Człowieczy wiele cierpiał, był odrzucony przez starszych, arcykapłanów i uczonych w Piśmie i był zabity (...)” (8,31).

Termin δεῖ nie pojawia się w kolejnych pouczeniach (por. 9,30-32; 10,32-34), jednak odnosi się do nich wszystkich³. Podkreśla, że cierpienia Syna Człowieczego są Bożą decyzją. Przyszły los Jezusa nie jest więc tylko rezultatem ludzkiej zmyśli, lecz wypływa z woli Bożej (por. Mk 9,11; 13,7.10.14; 14,31). Ludzie wprawdzie działają, ale to, co czynią, zawiera się w zbawczym planie Bożym.

Wyrażenie „wiele cierpieć” (πολλὰ παθεῖν – por. 9,12) kładzie nacisk na „wiele” i syntetyzuje całą mękę Syna Człowieczego⁴: modlitwę w Getsemani, aresztowanie, przesłuchanie przez żydowskie autorytety, proces rzymski, szyderstwa żołnierzy, ukrzyżowanie, drwiny ze strony

¹ Por. C. Colpe, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, [w:] *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament, in Verbindung mit zahlreichen Fachgenossen, hrsg. Von G. Friedrich*, t. 8, Stuttgart 1969, s. 408.

² Por. K. Stock, *Il cammino di Gesù verso Gerusalemme. Marco 8, 27 – 10, 52*, Roma 1989, s. 38.

³ Por. tamże, s. 43.

⁴ Por. S. Grasso, *Vangelo di Marco. Nuova versione, introduzione e commento* (I Libri Biblici, Nuovo Testamento), Milano 2003, t. 2. s. 233.

przechodzących obok krzyża. Odpowiedzialnymi za los Syna Człowieczego są żydowskie autorytety: starsi, arcykapłani i uczeni w Piśmie. Te trzy instancje tworzyły Sanhedryn. Starsi reprezentowali arystokrację świecką, arcykapłani – kapłańską, zaś uczeni w Piśmie byli w większości faryzeuszami, ekspertami w Prawie.

W 8,31 po raz pierwszy mamy do czynienia z tymi trzema ugrupowaniami⁵. Tylko tutaj starsi wymienieni są na pierwszym miejscu. Zawsze wylicza się wpierw arcykapłanów (11,27; 14,43; 14,53; 15,1), którzy okazują się największymi wrogami Jezusa.

Sanhedryn odrzuci Syna Człowieczego. Czasownik ἀποδοκιμάζειν wyraża dezaprobatę, moralne potępienie. Pochodzi od czasownika δοκιμάζειν („badać”, „podać próbie”) i oznacza „odrzucić po zbadaniu”, „uznać za niegodnego”. Jezus zostanie odrzucony z rozmysłem. Ostatnim etapem Jego męki będzie zadana Mu gwałtowna śmierć.

Pierwsze pouczenie – podobnie jak i pozostałe dwa – kończy się mocnym akcentem: „a po trzech dniach zmartwychwstanie”. Należy zauważyć, że cytowane wcześniej δεῖν („trzeba”) odnosi się także do zmartwychwstania Syna Człowieczego. Plan Boży jest więc zawsze planem życia i miłości. Wyrażenie „po trzech dniach” (μετὰ τρεῖς ἡμέρας) zapewnia, że ciało Jezusa było martwe. Zgodnie z koncepcją żydowską, kto spoczywa w grobie od trzech dni, ten jest uznany za pozbawionego życia (por. Leviticus Rabba 18,1). Poza tym słowa „po trzech dniach” wskazują w tradycji biblijnej krótki czas, po którym następuje skuteczna i zbawcza interwencja Boga (por. Oz 6,2). W Izraelu chociaż wierzono w życie po śmierci jako nagrodę dla sprawiedliwego, to jednak nie spodziewano się, aby zmarły mógł powrócić do życia na ziemi. Zmartwychwstanie Jezusa jest nowością, która nie znajduje swego wzoru w losie starotestamentowego sprawiedliwego (por. Mdr 2,12-20; 5,1-7)⁶. Marek w pouczeniach o zmartwychwstaniu Chry-

⁵ Te trzy instancje tworzące Sanhedryn pojawiają się w kluczowych momentach drogi Jezusa w kierunku Jego śmierci: w pierwszej zapowiedzi losu Jezusa (8,31), w Jego pierwszym bezpośrednim spotkaniu z nimi (11,27), w pochwyceniu Jezusa (14,43), w drugim bezpośrednim spotkaniu z nimi w czasie procesu żydowskiego (14,53) oraz w wydaniu Jezusa Piłatowi, który skazał Go na ukrzyżowanie.

⁶ Por. J. Gnilka, *Das Evangelium nach Markus (Mk 8, 27-16, 20)*, *Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuen Testament*, t. 2/2, Zürich, Düsseldorf⁵1999, s. 16.

stusa posługuje się zawsze czasownikiem ἀνιστάναι, który w znaczeniu nieprzechodnym, w stronie czynnej (ἀναστῆναι – pierwsze pouczenie – 8,31) lub zwrotnej (ἀναστήσεται – drugie i trzecie pouczenie – 9,31; 10,34) oznacza: „powstać”, „podnieść się”, „zmartwychwstać”⁷. Ewangelista podkreśla zatem, że Syn Człowieczy przewycięża śmierć dzięki własnej mocy. Dostrzegamy zatem podwójną wartość tytułu „Syn Człowieczy”. Z jednej strony wyraża ekstremalne poniżenie, z drugiej zaś jest objawieniem boskości Jezusa, zwycięzcy śmierci. Marek poświęca jednak więcej miejsca cierpieniu i śmierci Syna Człowieczego niż zwycięstwu, które Go czeka na końcu Jego drogi.

Jedynie Ewangelia Markowa zaznacza, że Jezus wypowiedział te słowa w sposób otwarty (καὶ παρρησία τὸν λόγον ἐλάλει – 8,32). Termin παρρησία znajduje się zaraz po spójniku καί („i”), stąd też jest szczególnie zaakcentowany. Παρρησία składa się z πάν („cały”, „wszystek”) oraz ῥῆσις („mówienie”, „mowa”) i oznacza mówienie o wszystkim, czyli mowę, która nic nie przemilcza i nic nie ukrywa⁸. Wyraża zatem szczerość, otwartość, odwagę. Jezus mówi więc o swym losie zupełnie otwarcie, z odwagą.

⁷ Zmartwychwstanie jako pokonanie śmierci znajduje swe pierwotne tło w powrocie człowieka ze snu do stanu całkowitej świadomości.

⁸ Παρρησία opisuje przywilej obywatela greckiego, który w czasie publicznych zgromadzeń mógł wyrazić swoją opinię. Por. S. Grasso, *Vangelo di Marco*, t. 2. s. 233.

REAKCJA PIOTRA I ODPOWIEDŹ JEZUSA

Reakcja Piotra nie znajduje paraleli u synoptyków. Piotr bierze Jezusa na bok. Marek nie przytacza słów Piotra, akcentuje natomiast sposób, w jaki zwraca się do Mistrza. Czasownik ἐπιτιμᾶν oznacza „ganić”, „potępiać”, „besztać”. Za pomocą tego słowa Jezus zwracał się między innymi do demonów (por. Mk 1,25; 3,12; 9,25). Piotr gani Jezusa, zachowuje się tak, jakby dostrzegał w Nim demona.

Reakcja Jezusa jest wyrażona tym samym słowem ἐπιτιμᾶν, którym posłużył się wcześniej Piotr. Teraz Jezus pragnie uwolnić go od ducha kontestującego Boży plan⁹. Nakaz Jezusa ἴπαγε ὀπίσω μου („idź za Mnie”)¹⁰ nawiązuje do Piotra, który wysunął się przed Jezusa, aby sprzeciwić się Jego losowi. Jezus rozkazuje mu, aby zajął miejsce ucznia, czyli był za Mistrzem. Mistrz zna drogę, natomiast uczeń powinien dać się prowadzić¹¹. Piotr przez swoją postawę buntu zostaje nazwany „szatanem”. Szatan jest wrogiem, głównym przeciwnikiem Boga, tym, który przekreśla prawdę i wypowiada kłamstwo¹². Piotr zachowuje się jak szatan: w sposobie swojego myślenia jest w opozycji wobec Boga, przeciwstawia się „rzeczom Boga” (τὰ τοῦ θεοῦ). Jezus przypomina mu ponownie, chociaż w sposób pośredni, że los Syna Człowieczego jest określony przez Boga. Wszelki opór przeciw temu losowi jest równocześnie sprzeciwem wobec Boga. Mimo że wypływa ze spontanicznych odruchów serca, to jednak stawia kontestatora po stronie szatana, pierwszego twórcy tego typu opozycji¹³.

⁹ Piotr usiłuje odłączyć Jezusa od Bożego planu i chce narzucić Mu własny. Wyraźnie sprzeciwia się temu tradycja biblijna. W Iz 55,8-9 czytamy: „myśli moje nie są myślami waszymi ani wasze drogi moimi drogami – wyrocznia Pana. Bo jak niebiosa górują nad ziemią, tak drogi moje – nad waszymi drogami i myśli moje – nad myślami waszymi”.

¹⁰ Wyrażenie ὀπίσω μου („za mną”) jest kluczowym słowem określającym kroczenie za Jezusem. Pojawia się w opisie powołania Piotra i Andrzeja, Jakuba i Jana (por. Mk 1,17,20).

¹¹ Por. K. Stock, *Il cammino di Gesù verso Gerusalemme*, s. 46.

¹² We wczesnym chrześcijaństwie fałszywi nauczyciele byli postrzegani jako narzędzia synów szatana (por. Rz 16,17-20; 2Kor 11,13-15; Dz 13,10; Ignacy Antiocheński, *Philad.* 6,1n). Można więc mówić o wpływie szatana na błądzących.

¹³ Nagana skierowana do Piotra i przytoczona także przez Mateusza dowodzi, że Ewangelie nie idealizują tych, którzy są wokół Jezusa. Uczniowie w swych reakcjach i postawach są opisani w sposób realistyczny.

Pierwsze pouczenie o losie Syna Człowieczego staje się jeszcze bardziej wyraźne, gdy uwzględnia się jego kontekst dotyczący wyznania Piotra: „Ty jesteś Mesjasz” (8,29). Piotr jest do głębi przekonany o mesjańskości Jezusa i jednocześnie ukazuje, jak zafałszowaną ma tę koncepcję. Zgodnie z żydowskimi spekulacjami wierzył w mesjasza zwycięskiego, chwalebne, który miał wyzwolić Izraela z rzymskiej niewoli. Reakcja Piotra pokazuje, jak konieczne jest pouczenie ze strony Jezusa. Ponadto objawia także stan ducha uczniów i dowodzi, że potrzebują formacji, ponieważ nie są gotowi, aby pójść drogą cierpień przygotowanych dla Syna Człowieczego.

DRUGIE POUCZENIE (MK 9,30-32)

Drugie pouczenie następuje w kontekście wzmianki o wędrownicy Jezusa przez Galileę. O Jego podróży nikt nie powinien się dowiedzieć (por. 9,30), ponieważ – jak sam wyzna w 10,32 – idzie do Jerozolimy. Nie chce więc, aby Go ktoś zatrzymywał.

Spośród trzech pouczeń na temat przyszłego losu Syna Człowieczego, drugie jest najkrótsze: „Syn Człowieczy będzie wydany w ręce ludzi, [ci] zabiją Go, a zabity zmartwychwstanie po trzech dniach” (9,31). Pouczenie wymienia jedynie zasadnicze fakty z męki Syna Człowieczego, nie wymienia odpowiedzialnych za Jego śmierć.

Wyrażenie *παραδίδοσθαι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων* („być wydanym w ręce ludzi”)¹⁴ oznacza „być znieawidzonym, wystawionym na okrucieństwo i ludzką podłość”. Konsekwencje takiego wydania są widoczne w sposób wzorcowy w męczeńskiej śmierci Jana Chrzciciela (por. Mk 6,17-29). Zastosowanie strony biernej *παραδίδοται* („będzie wydany”)¹⁵ zawiera w sobie stwierdzenie, że tego typu działanie nie dokonu-

¹⁴ Wyrażenie *παραδίδοσθαι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων* („być wydanym w ręce ludzi”) spotykamy w mowie proroka Jeremiasza przeciwko Egipcjowi [por. Jr 26(TM 46),24] raz w Dn (LXX) 7,25, gdzie czytamy o świętych Najwyższego wydanych w ręce prześladowcy Antiocha Epifanesa.

¹⁵ Czasownik *παραδίδωμι* („wydawać”, „przekazywać”) występuje w czasie teraźniejszym, który przyjmuje znaczenie czasu przyszłego. Poprzez ten czasownik Marek streszcza bolesny los Jana Chrzciciela (por. 1,14), Jezusa (por. np. 3,19; 9,31; 14,10; 15,1) oraz uczniów (por. 13,9.11.12).

je się poza Bożą obecnością¹⁶. Stanowi bowiem *passivum theologicum*. Skandal męki polega na tym, że Bóg wydaje Syna Człowieczego brutalnej przemocy ludzi. Podwójne stwierdzenie dotyczące śmierci Jezusa ponownie akcentuje ludzką nikczemność.

Reakcją uczniów na pouczenie Jezusa jest niezrozumienie. Uczniowie nie potrafią odnaleźć się w usłyszanych słowach. Boją się usłyszeć szczegóły opisu Jego cierpienia, pozostają więc milczący. Wprawdzie idą za Jezusem, ale ich postawa wskazuje, że wewnątrz są od Niego daleko.

TRZECIE POUCZENIE (MK 10,32-34)

Trzecie pouczenie po raz pierwszy wymienia Jerozolimę jako kres drogi Syna Człowieczego. Jezus wyprzedza uczniów (καὶ ἦν προάγων αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς – 10,32) oraz anonimową grupę, która także idzie za Nim. Obydwie grupy wyróżniają analogiczne przeżycia: przerażenie i strach. Czasowniki θαμβεῖσθαι („być przerażonym”) oraz φοβεῖσθαι („bać się”) należą do pola semantycznego wyrażającego emocje i są zastosowane w tekście w czasie przeszłym niedokonanym. Podkreślają zatem, że strach jest trwającym stanem ducha zarówno uczniów, jak i tych, którzy kroczą za Jezusem.

Bezpośrednimi adresatami pouczenia są uczniowie, których Jezus bierze na bok (por. Mk 4,10; 6,31-32). Trzecie pouczenie jest najbardziej szczegółowe: „Syn Człowieczy będzie wydany arcykapłanom i uczonym w Piśmie, ci skazają Go na śmierć i wydadzą poganom. I będą z Niego szydzić, oplują Go, ubiczują i zabijają, a po trzech dniach zmartwychwstanie” (10,33-34).

Czasownik παραδίδόναι („wydać”) pojawia się w trzecim pouczeniu dwukrotnie: raz w stronie biernej w relacji do przywódców żydowskich i raz w stronie czynnej w odniesieniu do pogan. Strona bierna

¹⁶ Czasownik παραδίδόναι („wydawać”) jest zastosowany w sensie teologicznym w: 2Krl 21,14; Ps 106(LXX 105),41, natomiast w sensie świeckim, jurydycznym w: Jr 33 (TM 26),24; Dz 21,11; 28,17. Opisuje opresyjne postępowanie (por. Kpł 26,25; Pwt 1,27; 2Krl 21,14; Hi 9,24; 16,12. Por. S. Grasso, *Vangelo di Marco*, t. 2. s. 246.

παραδοθήσεται („będzie wydany”) wskazuje że za wydaniem Jezusa arcykapłanom i uczonym w Piśmie¹⁷ kryje się znów działanie Boga (*passivum theologicum*), który kieruje losem Jezusa. Natomiast strona czynna παραδώσουσιν („wydadzą”) podkreśla jeszcze raz odpowiedzialność Sanhedrynu¹⁸ za skazanie Jezusa na śmierć (por. 14,64) i wydanie Go poganom (por. 15,1). Zawinione postępowanie ludzi oraz plan Boży łączą się, nie niwecząc przy tym ani wolności Boga, ani wolności ludzi.

Następstwem wydania Jezusa są drwiny (por. Mk 14,65; 15,16-20.29-32), oplucie (por. 14,65; 15,19), biczowanie (por. 15,15) oraz zabicie. W odróżnieniu do Mateusza, Marek (podobnie jak Łukasz) nie precyzuje faktu, że śmierć Syna Człowieczego dokona się przez ukrzyżowanie. Ten najbardziej haniebny rodzaj śmierci opisał szerokim znaczeniowo czasownikiem ἀποκτείνειν („zabić”).

Z trzeciego pouczenia wynika, że Jezus widzi ze wszystkimi szczegółami koniec swego ziemskiego życia i nie wycofuje się z obranej drogi. Natomiast uczniowie, mimo że po raz trzeci słyszą słowa o zbliżających się cierpieniach Syna Człowieczego, to jednak w dalszym ciągu zachowują dystans i niezrozumienie. Myślą o przywilejach (por. 10,37), a nie o współodczuwaniu z Jezusem, o czym czytamy w perykopie następującej zaraz po trzecim pouczeniu (por. 10,35-40).

WNIOSKI

Jezus trzykrotnie pouczając uczniów o swoim dramatycznym losie, za każdym razem posługiwał się tytułem „Syn Człowieczy”. Zawarł w nim świadomość swojego człowieczeństwa, naznaczonego wyjątkowym cierpieniem. W ten sposób ukazał uczniom, że Jego mesjaństwo wyrazi się nie w triumfie czy ziemskiej chwale, lecz przejdzie przez ekstremalne poniżenie, wzgardę i śmierć. Jezus – człowiek zmierzał

¹⁷ Nie są zatem wymienieni sprawcy wydania, ale jedynie adresaci, czyli arcykapłani i uczeni w Piśmie.

¹⁸ W odróżnieniu do pierwszego pouczenia nie wymienia się starszych (por. 8,31).

do swego kresu w sposób zdecydowany i umotywowany. Jego klęska, chociaż miała swoją widzialną przyczynę w ludzkich sprawcach, to jednak wypływała z planu Bożego, którego końcem było powstanie z martwych Syna Człowieczego. Wszystkie trzy pouczenia podkreślają, że ostateczne zwycięstwo jest właśnie Jego dziełem. W ten sposób Ewangelista Marek, który w pouczeniach o losie Syna Człowieczego wyeksponował przede wszystkim cierpienia Jezusa, zwrócił także uwagę na Jego bóstwo. Tym samym ukazał, że człowieczeństwo i bóstwo Syna Człowieczego łączą się ze sobą w sposób nierozzerwalny.

SUMMARY

Stanisław Witkowski MS

THE TITLE “SON OF MAN” IN MARKAN CHRISTOLOGY IN THE ASPECT OF JESUS’ SUFFERINGS

On three occasions, while teaching the disciples about his dramatic destiny, Jesus was always using the expression *Son of Man*. In this term he conveyed his humanity marked by an exceptional suffering. He chose this way to show his disciples that his messianic identity would not express itself in triumph and earthly glory, but that He was to pass through extreme humiliation, disdain and death. Jesus – a man, was heading towards his end in a decisive and motivated way. His defeat, although it was caused by the visible action of human beings, had its very source in the Divine Plan, at the end of which there was resurrection of the Son of Man. All three teachings stress the final victory of the Son of Man. In this manner, Mark the Evangelist, who in the teaching on the destiny of the Son of Man, first of all, stressed Jesus’ suffering, he also paid attention to his divinity. By this he showed that the humanity and divinity of the Son of Man are joined by an unbreakable bond.

Słowa klucze: Człowieczeństwo Jezusa, los Syna Człowieczego, poniżenie Jezusa, niezrozumienie przez uczniów, powstanie z martwych Jezusa

Key words: Humanity of Jesus, destiny of the Son of Man, humiliation of Jesus, lack of understanding from the disciples, Resurrection of Jesus